

Dogma és szabadkutatás.

Irta: **Gálfi Lőrinc.**

És mégis mozog a föld. Ez a gondolat ölik eszünkbe, amikor elolvassuk Sztehlo Kornél lapjának, az Aranyosmaróton megjelenő Evangélikus Lapnak ez évi március 14-iki számát. Mintha az elfogulatlanság, az igazság után törekvő vágy, a szabadságra vágyó lélek, a kutatás, a komolyság és őszinteség szelleme mindinkább kezdenének előtérbe jutni és követelni az őket megillető helyet az egyházi lapokban is az eddigi tradicionális tekintélyek, idézetekkel való bizonyítás és a tudomány lenézése helyett. Ez a lap egyik cikkében azzal a kérdéssel foglalkozik, amelyet Ottó Rudolf göttingeni theologiai tanár a szabadelvű kereszténység múlt évi párisi világkongresszusán így állított hallgatói elé: Kivánatos és lehetséges-e egyetemes vallás? És mikor, hogyan tudjuk azt elérni?¹ Másik cikke azt igyekszik bizonyítani, hogy a nálunk orthodox protestánsnak tartott Kirchknopf Gusztáv, kolozsvári evangélikus lelkész, azonos elveket hirdet a brémai Felden Emillel, aki magát nemcsak liberálisnak, hanem éppen radikálisnak vallja. Leginkább meglepő azonban egy harmadik cikke, amely egészen hazai termés, amennyiben a Duszik Lajos szatmári ev. lelkész tollából került ki. A cikk címe: «Egy nyílt kérdés. (A dogma és a szabadkutatás).» Tehát éppen azzal a kérdéssel foglalkozik, amely egyházunkban is felszínre van s amelyre a feleletet valószínűleg a leghelyesebben adta meg ami szabadelvű egyházunk szabadelvű püspöke, amint az az Unitarius Egyház

¹ Ist eine Universalreligion wünschenswert und möglich? Und wenn, wie kann man sie erreichen?« Megjelent a Die Christliche Welt múlt évi 52. számában.

mult évi 9. számában olvasható, t. i., hogy mindig megtalálta a módot, amellyel a visszaélés orvoslást nyert, de a vizsgálódó lélek szabadságát, kivált a theologiai tudomány terén, megkötni nem óhajtja. A Duszik L. cikke a kérdés nagy fontosságát teljesen érzi s a szabadkutatás jogát olyan szépen írja le, hogy az bármely szabadelvű írónak is becsületére válnék. «Az ismeretek világa végtelen s e világban szabadon szállhat a lélek a magaslatok felé, szabadon bocsátkozhat alá a mélységek mélységeibe: az Isten-eszme végtelenségébe is. A megismerés nagy kincseire vágyó lélek repülni akar ismeretlen, fel nem fedezett igazságok felé... Ebben korlátozni, repülésre szétterjesztett szárnyait megnyirbálni, vagy összekötözni egyértelmű isteni jogának elkobzásával s az istenséghez vezető útnak hitvány, emberi kéztákolta sorompóval való elzárásával. Az ismeretek utáni vágyódás a lélek összserelme az igazsághoz. Főlséges ősjoga ez; de szent kényszere is.» Ennél többet már csakugyan a legradikálisabb szabadelvűség sem kívánhat.

És mégis mintha e szavak után még nem tehetnénk pontot. Mintha még egy lépés kellene ahhoz, hogy a lépcsőnek emberileg is elérhető utolsó fokára reá lépjünk. Mintha már ezen az utolsó előtti lépcsőn is oly magasan lennénk, hogy a szédülés kezd környékezni és mi visszatérnénk a gyakrabban taposott alacsonyabb fokokra. Vajjon a léleknek ez az »összserelme«, »fenséges ősjoga« és »szent kényszere is« nem maga az Istenség, amint az az emberi lélek számára létezhetik? Vajjon ezekkel a »kutató lélek« csak »öncéljait« követi-e? Vajjon csak »speciális felfogás«-ra és »egyéni vélemény«-re vezetnek-e? A cikk további részéből úgy látszik, hogy a szabadkutatás cikkíró szerint csak erre vezet. Mert áttérve mindjárt a dogmákra, kérdésbe teszi, hogy »vajjon ezek... tilalmas területek-e, melyekbe az ismerő, boncoló értelemmel belépni nem szabad, vagy a tisztultabb ismeretekre vágyó lélek ezekhez is hozzáférkezhet s behatóbb szemügyre veheti? Esetleg más, kifejezőbb formába öntheti őket?... A tudományos igazságok, melyeket a kutató, exegetáló, philosophiában fegyelmezett theologiai tudósok kibányász-

nak, vajjon forgalomba hozhatók-e az egyház fémjelzése nélkül?... minden tudományosan megmért igazság követelheti-e, hogy az egyház dogmatikai igazságállományába felvételessék s az általa esetleg megdöntöttek kiselejtezesenek?... vajjon a tudományos kutatás eredményeire állva egy új dogmatikai reformáció lételeit szegezhetik-e fel a hittudósok egyházunk ajtajára s indíthatnak-e forradalommal az egyház dogmatikai rendje ellen?... Csinálhatnak-e új reformációt?»

Jogosúttak-e ezek a kérdések az előbbi bevezetés után? Minek való a »lélek összerelme az igazsághoz«, minek «főlséges ősjoga», minek «szent kényszere», ha ellenük ezekkel a kérdésekkel lehet élni? Már az apokrifus I. Esdrás könyve szerint a Dárius udvarában kimondották, hogy «nagy az igazság és erős minden más dolog fölött.» Jézus válaszolhatott hallgatással a Pilátus kérdésére: mi az igazság; de nem tanította, hogy a gyertyát a véka alá kell rejtetni, hanem, hogy az ember fiának sokat kell szenvednie és meghalnia az igazságért. S tán nem is oktanuln cselekedett, amikor azért meghalt. Luther szintén állította, hogy «itt állok és nem tehetek másképen.» Avagy tán a Gamaliel-féle bölcsességben van az igazság: ha emberek-től van, semmivé lesz, ha pedig Istentől van, ti fel nem bonthatjátok?

A hiba tényleg ott van, amint Duszik L. is látja, «ahol az egyszer megismert igazságokkal, mint felgurított ágyúkkal bombáznunk, tördelni kezdjük egyházunk dogmatikai bástyáit... mi, akiknek védelmezniünk kell, akik a hitvallást magunkévá tettük! Ez nemcsak megtévelyedés; több annál: lelkiismeretlenség, sőt annál is több: árulás!» Mennyi igazság és mennyi igazságtalanság, mennyi való és mennyi valótlanság van ebben a papi retorikával összeállított mondatban! Lelkészek, akik hűséget esküt tettek, **felgurított ágyúkkal** kezdik bombáznunk az egyház bástyáit! Bizony árulás ez. Nem kételkedünk, hogy a szerkesztő, ki azt mondja, hogy a cikk «temperamentumos kijelentései mellé itt-ott kérdőjelet tehetnénk», ez állításnál használt volna legtöbb és legnagyobb kérdőjeleket. Ugyan miért bombázzák éppen a lelkeszek a várat? Lehetetlen ezt ne-

künk megértenünk az indító okok teljes megvizsgálása nélkül. Árulást többnyire kialakult árért követnek el az emberek s valószínűleg az ilyen cselekedet ezért is kapta az árulás (proditio) nevet. Ugyan hol van ez ostromló seregnek legalább júdási díja? Az üldöztetésben, a vénektől és a főpapoktól és írástudoktól való szenvedésben és megöletésben? Én nem hiszem, hogy legyen protestáns lelkész, aki dogmát árulásból támadna a saját egyházára s így kénytelen vagyok a bombázás indító okát másban keresni.

A cikk által ajánlott második ok a lelkiismeretlenség, melyről az író nemcsak az idézett mondatban emlékezik meg, hanem más helyen is. «Az egyházban is van anarchia, sőt vannak bevallott dogmatikai anarchisták. Ez a legvaskosabb lelkiismeretlenség». Ha ez így van, szintén nagy a baj, mert lelkésztől lelkiismeretlenséget feltételezni dogmai téren, ahol a kísértések inkább a dogmák megőrzését ajánlják, csaknem lehetetlen. Még a rossz asszony is csak azért pusztítja a házát, mert a szíve nem húz a házhoz. A lelkész is, ha lelkiismeretlen, vagy még anarchista is a dogmatikában, csak azért »pusztít«, mert másutt van a szíve vagy lelkének összerelme. Az ilyen »farkassá« lett »hárány«-t ki kell lökni az »akol«-ból. Az anarchia legalább is olyan veszedelmes a dogmatikában, mint a politilkában. De a lelkiismeretlenség és anarchia nem is használ céljaink elérésére »boncoló értelmet« és »tudományosan megmért igazságot.« Így a lelkiismeretlenség és anarchia sem lehet teljes magyarázata a bombázásnak és tördelésnek.

A harmadik felhozott indító ok a »megtévelyedés.« Ez még a másik kettőnél is kevésbé fogadható el kellő magyarázatnak. Mindenesetre sajnós, ha vannak megtévedettek is. Ilyent azonban nagyon gyakran látunk a dogmai téren. Igen gyakran ez még tömegekre is kiterjed s nemcsak fanatizmusban, hanem tömeg-őrületben is jelentkezhetik. Azonban az ilyen jelenségek szimptomái is egészen mások, mint azok, amelyekkel a dogma és a szabadkutatás kérdésénél találkozunk. Nem olyan »megtévelyedés«-sel állunk itt szemben, amely a közfelfogással, vagy

még helyesebben mondva, »a józan észszel« került el-
lentébe. Hanem csak olyan »megtévelyedés«-sel, amelyet
utánjárás, tudományos mérlegelés, összehasonlítás és ér-
tékelés után »philosophiában fegyelmezett theologiai tu-
dósok« mint »tudományosan megmért« igazságot elfogad-
tak és magukévá tettek.

Nem lehet tehát az ellenséges indulat okát sem a meg-
tévelyedésben, sem a lelkiismeretlenségben, sem az árú-
lásban keresni s még kevésbé megtalálni. Hanem éppen
az ellenkező indulatok. *a meggyőződés, a lelkiismeretesség*
és *hűség* vezeti a hivatásukkal foglalkozó lelkészeket, hogy
a »megismert igazságokkal, mint felgurított ágyúkkal« még
az egyház dogmatikai bástyáit is kezdjék bombázni és
tördelni. Előttük már két ellentmondó igazság áll. Az
egyik a dogmai igazság; a másik meg az, amelyet ők ma-
guk kutatással, utánjárással tudományosan megismertek
és meg is mértek. Már pedig azt még a vatikáni zsinat is
elismerte, hogy az igazság nem ellenkezhetik az igazsággal.
Aki a tudományosan megmért igazsággal kezdi bombázni
és tördelni az egyház dogmatikai bástyáit, az már csak ezt
tartja igazságnak s a dogmait nem. Az már a lélek ös-
szerelmével, fölséges ősjogával és szent kényszerével száll
síkra a dogmai igazság ellen. Az már a dogmai igazságot
csak hamis bálványának tekinti, amely útjában áll az igaz
isten liszteletének. Az már eleshetik ugyan a csatában,
de igazsága erősebb a Hades kapujánál is.

A dogma és a szabadkutatás kérdése tehát az, hogy
a két ellentétes igazság közül melyik a valódi. Az-e, ame-
lyet a szimbolikus iratok háromszáz évvel ezelőtt már le
is zártak? Vagy az-e, amelyet azóta »a kutató, exegetáló,
philosophiában fegyelmezett theologiai tudósok« kibá-
nyásztak? És cikke második felében Duszik L. is ez utóbbi-
nak létjogosultságára és fontosságára rendkívül nagy en-
gedményekkel tesz, amelyek bár nem mindenben kielégítők,
mégis sok tekintetben meglepők és szabad szelleműek,
amennyire azt meg lehet érteni. »Van nekünk a sok egyéb
mellett egy dogmatikai elvünk, amelynek talán minden
dogmatikusunk kifejezést ad műve zárószavaiban. Az t. i.
hogy dogmatikánknak a reformációban lüktető egységes

fejlődési elv szerint haladni kell az exégesis megszilárdult, megpróbált eredményei s a józan ész - - ime két lutheri kritérium! - - következményei szerint a teljesebb és tökéletesebb igazság felé.« »Bizony ebből is - - mint sok! egyébből - - írott malasztot csináltunk. Az elv ott porosodik, mint a botanikai múzeumok üvegszekrénye alatt a virágmagvak.« »1590-ben szépen le is zártuk dogmatikánkkal, ajtaja elé hengerítettük a hitvallási kötelezettség kösziklóját? A régi, patinával bevont igazságok »nébants virágok«-ká lőnek! s ezekkel kövezzük agyon az egyéniséget, a gondolat szabadságot. Nem haladt-e a világ 1590 óta?« Itt tehát ismét a szabadelvű véna jelenik meg. Különösen meglepő »a két lutheri kritérium« egyike, a *józan ész*.

A szabadelvű theológia mindig e második, cikkíró szerint lutheri, kritérium elismeréseért és az egyházi élet mechanizmusába való bevezetésért küzdött. Kivánsága az, hogy e kritériumot a dogmatikusok ne csak műveik zárószavaiban említsék meg, hanem tegyék azoknak az élére és vigyék azokon keresztül egészen a zárószaváig. Mert korunk szelleme már nem elégszik meg a supranaturális vagy éppen antinaturális igazságok esodás kijelentésével, amint megelégedtek a tizenhatodik század nagy emberei. Hanem meg is mérik az igazságot s csak azután fogadják el annak. A tizenhatodik században mondhatták a vezető emberek is: *credo, quia absurdum est*. Ma pedig ezt mondják: *hiszem, mert megvizsgáltam és meggyőződésemmé lett, és akarom, hogy embertársaim is győződjenek meg róla*. Luther olyan nyelven beszélt néha (pl. az ő utolsó wittenbergi beszédében 1546-ban) erről a húszadik században még idézni sem lehet anélkül, hogy meg ne sértsük a jóízlést. Ugyanő biblíamagyarázataiban és beszédeiben a józan ész olyannak tünteti fel, mint amely előtt a keresztény hit *minden cikkelye lehetetlen, képtelen és hamis*. (Lásd: Erklärung der Ep an die Galater vagy: Auslegung I. Cor. XV. § 136., vagy: Die dritte Predigt am Tage der Heiligen Dreifaltigkeit. Walch. XIII. 1528.) Azért jól esik nekünk, ha e második kritérium nem csak nálunk, unitáriusoknál, lesz kritériummá. Nálunk a

józan észnek ezt a jogát már az 1787-ben kiadott *Summa Universae Theologiae* elismerte, amikor kimondotta, hogy »*Scripturam interpretari Rationis est, tanquam Judicis.*« (Caput I. § 48.) Azonban más egyháznál ezt csak ennyire is kifejezve nem ismerem. A húszadik században történt események sem igazolják azt, hogy a józan ész meggyőződései egyenlő jogúak volnának a hitvallások állításaiival. Még Duszik L. is azt mondja »temperamentumos kijelentései« (a szerkesztő szavai) között, hogy »amint ez a kutatás aláaknázza egyházunk dogmatikai épületét, amint az a negatív, skeptikus törekvés vezeti, hogy megdöntse a régi és megmért igazságokat — ezeket a tartó oszlopokat — abban a pillanatban szembe kell állanunk vele!«

Vajjon ilyen értelemben lehet-e szó szabadkutatásról? Nem akadályozza-e meg a találkozást is valami fórumon az, ha »egy kutatásnak van csak jogosultsága intramuros az egyház falain belül, a pozitívnek«? Meggyőződésem az, hogy nálunk a lelkek még nincsenek megérve a szabadságra. A lélek összerelme az igazsághoz, fölséges ősjoga és szent kényszere még mindig csak zárt kilengési határok között mozoghat, »az egyház szellemi birodalmának határbástyái« között. Ha pedig korunk szabadkutatása e bástyákat mégis éppen belülről bombázza és tördeli, vajjon meg lehet-e tartani azokat hosszasan? Hiszen a lélek szent kényszere is azt mondja a dogmai igazság ellen, amit Duszik L. éppen a szabadkutatás ellen állít cikke végén: »Veled, ameddig lehet, nélküled, sőt ellened, ahol kell!« S a felekezeti öntudatnál még erősebb öntudattal is mutathat a régi bástyákra a lélek összerelme: ezeket bombázd és dönts le. Mert Jézus is az új bort új tömlőkbe akarta tenni.

A hit fejlődéséről.

Irta : **Dr. Kiss Elek.**

Hova-tovább mindinkább belemegy a köztudatba egy sokat értelmezett és ezriéle jelenéssel elvátott fogalom, a *fejlődésnek* a fogalma. És nem ok nélkül. Csak az nem látja a fejlődést, aki szemel huny a kultura, a világtörténelem és saját lelki világa különböző fokú állapotai előtt, aki meglagadja Istentől bensejébe oltott lelkét. Aki azonban lelkét meg nem lagadja, aki szeretettel ösjűng az Istenország gondolatán, amely országának polgárává csak fejlődhetik a lélek, a lelkes ember: annak lelki szemci előtt föltétlenül megnyilnak a fejlődésnek útai. A XX. századot a szociálizmus századának nevezik, de ha tisztában vagyunk az újabb, tudományos eredményekkel, amelyeket a philosophia, természettudományok s különösen a chemia és physika elértek, akkor méltán és teljes joggal nevezhetjük e századot egyszersmind a *fejlődés* századának is.¹ E két dolog különben nem is zárja ki egymást. És van egy nagy és megnyugtató dolog a fejlődés fogalmában s ez az, hogy állalánosságban fejezi ki a világprocessust s így nem zár ki semmiféle mozzanatot ímagából. A fejlődés a tökéletesedésnek, a haladásnak tudományos kifejezése. Sem a tudomány, sem a vallás s következőleg a hit sincsen kizárva a fejlődés terrenumáról, a hitben is tapasztalható fejlődés. Minden egyéni és minden társas jelenség differenciálódik s ezen differenciálódás következtében egyik elem a másikkal kölcsönhatásba kerül s kezd kialakulni az a nagy szerves egész a világ egységességében, amely felé kell, hogy a fejlődés haladjon szüntelenül. Inkább és inkább, többen és többen kezdik hirdetni tudományos téren is, hogy a »Legyetek tökéletesek, mint mennyei Atyátok tökéletes« féle szólások, intelmek mindinkább követelményei lesznek nemcsak Jézusnak, hanem a kultura, az igaz modern kultura emberének is. Rájönnek valahára tudományos alia-

¹ V. ö. Dr. Gál Kelemen: Újabb irányok a pedagógiában. 1912. Különlenyomat a Ker. Mgv.-ből.